

SPROG & SAMFUND

Tidsskrift fra Modersmål-Selskabet 2025/4

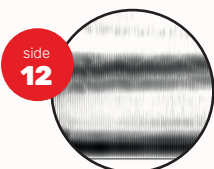
Mod til modersmålet

Tom Høyem var medstifter af Modersmål-Selskabet i 1979. Vi har spurgt ham hvad tilskyndelsen var, og hvordan det gik for sig. Som medstifter af og landsformand for Centrum-Demokraterne i 1973–75 og senere korrespondent for Berlingske Tidende var han en offentligt kendt person. Dog ikke så meget som da han senere var minister i Firkløverregeringen 1982–87, inden han

flyttede til Oxford og senere til Tyskland.

Apropos politikere: Dem skriver vi atter om i forbindelse med Den Danske Ordbog som har fået en såkaldt *saltvandsindsprøjtning* – en måske lige lovlig flot sprogbrug. Derudover handler dette nummer om lix som fejlslagen målemetode, om konferencetolke i EU, om udtale af ord med *ru* og *ro* samt et kig på dialekterne slesvigsk og holstensk.

side
4

side
9

side
12

side
14

Indhold

Mod til modersmålet side **4**
Tom Høyer fortæller om hvorfor og hvordan Modersmål-Selskabet blev stiftet.

Navnet Modersmål-Selskabet side **7**
Diskussionen om de mange s'er.

Sprogene i Slesvig, del 2 side **7**
Hvordan er forholdet mellem slesvigsk og holstensk?

Du skal bare sige det de siger side **9**
Tidl. tolk Søren Kruse anmelder bog om konferencetolke i EU.

De fleste udtaler /ru/ og /ro/ ens side **12**

Lix-misbruget side **14**
Kirsten Rask skriver om at man ikke skal gå for meget op i lix.

DDO og den såkaldte saltvandsindsprøjtning side **18**
For lidt og for sent – igen igen. Det er hvad man ikke overraskende kan konstatere om politikernes indsats for Den Danske Ordbog, alt imens det ellers fortsat relevante borgerforslag får det svært.

Bagsiden: Krydsord med nyere ord side **20**

Modersmål-Selskabets formål

Modersmål-Selskabet har til formål at virke for bevarelse og udvikling af modersmålet som en grundlæggende forudsætning for dansk kultur og folkestyre. Dette tilstræbes ved:

- at vække forståelse for betydningen af en klar, udtryksfuld og varieret anvendelse af sproget i tale og skrift – med respekt for dialekterne
- at formidle kundskab til forskning og uddannelse vedrørende det danske sprog.

Modersmål-Selskabets bestyrelse

Leder: Mikael Fabrin leder@modersmaalselskabet.dk

Viceleder: Michael Bach Ipsen sek@modersmaalselskabet.dk

Redaktionssekretær: Michael Bach Ipsen red@...

Øvrige: Christian Munk, Ingrid Carlsen, Ulla Weinreich, Svend Nielsen, Torben Arboe og Tijana Vujadinović.

Suppleanter: Carl Avlund og Christopher Morgenstjerne

Modersmål-Selskabet, % Christian Munk, Portlandsvej 40, 1., 2300 København S • tlf.: 21 860 864 • CVR-nr.: 76824215
sek@modersmaalselskabet.dk

Sprog & Samfund

Modersmål-Selskabets medlemsblad, SPROG & SAMFUND, udkommer fire gange årligt. Artiklerne tegner ikke nødvendigvis selskabets holdning. Eftertryk er tilladt med kildeangivelse.

Ansvarshavende redaktør: Martin Lund

martin@modersmaalselskabet.dk

Øvrige redaktion: Ulla Weinreich, Loránd-Levente Pálfi og Christian Munk

Layout: Christian Munk

ISSN: 0108-433X (trykt udgave) • ISSN: 2246-4212 (PDF)

Dette nummer: december 2025 (43. årgang, nr. 4)

Forsidefoto: Toby Binder

Kontingent & betaling

300 kr. pr. år. Portotillæg udland: 150 kr.

MobilePay (35556), kontooverførsel (reg.nr.: 9570,

konto-nr.: 667 6901) eller med kort på:

modersmaalselskabet.dk/vare-kategori/medlemskab

SWIFT/BIC: DABADKKK, IBAN: DK803000006676901

Sidste postgang

Michael Bach Ipsen, redaktionssekretær

De læser nu det sidste Sprog & Samfund omdelt af PostNord, inden brevbefordringspligten ved årsskiftet overgår til DAO. Det får også betydning for bogdistributionen.

Allerede for et år siden, da DAO gjorde klar til at distribuere magasinpost billigere end PostNord, overvejede vi at skifte leverandør, men modsat med de sporbare pakkeforsendelser hos DAO har bestyrelserne i flere af vores venskabsforeninger rapporteret om mange bortkomne medlemsblade i DAO's varetægt. Nu hvor vi ikke længere har noget valg, har DAO udnyttet sit monopol til at betragte vores oplag som for lille til magasinpost og dermed gøre det næsten dobbelt så dyrt som med PostNord. Vi afsøger nu alle tænkelige muligheder for fortsat at kunne udsende Sprog & Samfund.

Derfor vil vi også gerne have læsernes mening om bl.a. størrelse og hyppighed. Skal vi f.eks. udsende to blade om året med dobbelt så meget tekst? Skriv gerne til red@modersmaalselskabet.dk om godt og skidt ved Sprog & Samfund i det hele taget, herunder frekvens og format, for det kan ende med at blive værdifulde tilbagemeldinger og inspiration hvis alting alligevel skal op at vende.

Hvorledes næste nummer udsendes, er endnu uvist, men vi udsender et elektronisk nyhedsbrev for at høre om bladet er nået frem. Kontakt os under alle omstændigheder hvis De i marts sidder og venter forgæves.

Den internationale modersmålsdag falder i 2026 på en lørdag i vinterferien, så vi vil i stedet markere den på konferencen **Fonologi i Norden**, på **Lunds Universitet d. 12.–13. februar**. Her fortæller Michael Bach Ipsen om mystikken bag slyden i dansk forlyds-t, og Ruben Schachtenhauken om fonologiske ændringer ved kompositumdannelse.

Har De fået en pakke fra de varme lande?

Samtidig med liberaliseringen af postmarkedet er der indført moms på indenrigsforsendelser. Den kan vi som almennyttig momsfri forening ikke trække fra, og den bliver derfor en stor omkostning for Modersmål-Selskabet sammen med den stigende porto. Da vi kunne halvere distributionsudgifterne derved, har vi i oktober meget utraditionelt udsendt årets medlemsbog med Deutsche Post fra Tyskland til alle medlemmer, bortset fra dem som har angivet at foretrække levering med DAO og/eller til en pakkehop. Fra Deutsche Post overdrages distributionen i Danmark til PostNord uden sporing, men mange såkaldt sporbare forsendelser er alligevel tidligere forsvundet sporløst i PostNords varetægt. Vi vil derfor gerne høre fra Dem hvis De ikke har modtaget medlemsbogen *Er der en sendelektor til stede?*. **På bagsiden af fragtsedlen var der desuden en kontingentopkrævning for 2026 til dem der ikke allerede har betalt.**

Næste års medlemsbog udkommer allerede på Sprogense den 1.–2. maj 2026. Erfaringen med indeværende års bogdistribution vil afgøre hvordan den bliver omdelt. Dog vil befordringen af breve sendt fra udlandet under alle omstændigheder fra 2026 overgå til DAO, mens vores bogdistributør, DBK, sender alle pakker med PostNord. ■

Hold øje med fonologiinorden.wordpress.com for mere information. ■

Modersmål-Selskabet støttes af Beckett-Fonden, Lemvig-Müller Fonden, Toyota-Fonden og Aage og Johanne Louis-Hansens Fond. Sprog & Samfund specifikt støttes af Knud Højgaards Fond og Konsul George Jorck og Hustru Emma Jorck's Fond. Vores udgivelser i 2026 støttes desuden af Jørgen Esmer's Mindelegat og A.P. Møller Fonden.

Mod til modersmålet

Tom Høyem, cand.phil. i nordisk filologi, tidl. minister, medstifter og æresmedlem af MS

Tom Høyem er i Danmark mest kendt som minister i Schlüters firkløverregering, men han er også – blandt meget andet – medstifter af Modersmål-Selskabet. I denne artikel fortæller han om hvad der skete dengang.

Efteråret 1979 blev jeg overraskende ringet op af en for mig ukendt seminarielektor, Poul Hansen, fra Vordingborg. Han spurgte mig om jeg ville være med til at stifte Modersmål-Selskabet.

Det var, set i bakspejlet, en modig opringning. I dag har jeg boet uden for Danmarks grænser i næsten 40 år og er naturligvis stort set glemt i den danske offentlighed. Anderledes var det i 1979, og netop derfor var opringningen modig. Poul Hansen havde i længere tid overvejet med venner og kolleger at stifte et selskab der med tradition i akademisk dannelse skulle beskæftige sig med det danske modersmåls (negative) udvikling – alarmistisk opfattet som sprogligt forfald.

Oprindeligt skulle selskabet i akademisk tradition opkaldes efter den lærde sprogforsker og rektor for Borgerdydskolen på Christianshavn, Martin Johannes Hammerich (1811–1881). Hammerich havde livslangt haft en samtalekreds med lærde venner og kolleger, og han endte sine dage som godsejer på Ise-lingen nær ved Poul Hansens elskede Vordingborg.

Nu ringede Poul Hansen til en helt anden type sprogmand og rektor, nemlig mig. Jeg var netop blevet hentet til stillingen som rektor for Høng Gymnasium fra to stillinger i Sverige hvor jeg havde været dansk sendelektor ved Stockholms Universitet og udenrigskorrespondent for Berlingske Tidende. Jeg var dengang en af de yngste rektorer i Danmark. Høng Gymnasium var grundtvigsk, og jeg havde været medstifter af og var formand for Europahøjskolen på Møn. Det intellektuelle miljø i Danmark i 1960'erne og 1970'erne var så domineret af marxistisk ideologi og modstand mod EU at det er svært, måske umuligt, at forstå for nutiden. Vi var særligt tre intellektuelle – Bertel Haarder, Per Stig Møller og mig – der gik mod strømmen og

derfor blev kanøflet, faktisk dagligt. Den tid førte til et livslangt venskab mellem os tre, selv om vi var medlemmer af tre forskellige partier – i 1973 var jeg medstifter af og landsformand for Centrum-Demokraterne. Vi skrev også bøger sammen.

Poul Hansen vidste altså hvem han modigt inviterede som medstifter. Jeg sagde ja med tak, engagement og ungdommelig selvbevidsthed.

Bestyrelsen var til at begynde med håndplukket af Poul Hansen, men jeg fik dog hurtigt indvalgt nogle af mine venner, bl.a. Arne Hermann fra Europahøjskolen og juristen Søren Kiersgaard.

Højeølger

Vi havde daglange møder i Nyborg. Jeg skændtes engang med Rynkebys Dagmar Andreasen fordi jeg ville have rejserne betalt. Jeg vandt med argumentet om at fremtidens bestyrelser ellers kun ville få medlemmer der som Dagmar Andreasen og jeg havde råd til at betale. Naturligvis gav vi straks pengene videre til selskabet. Selskabets sekretariat oprettede vi på Høng Gymnasium med min (nu afdøde) hustru, Ingelise Høyem, som daglig leder. Hun blev nedtelefoneret af samtlige aggressive sprogværulanter i kongeriget. De truede hende med bål og brand hvis vi ikke tilsluttede os netop deres mest påtrængende idiosynkrasier. Roligt svarede hun: »Meld Dem dog ud af selskabet. Jeg skal nok sørge for at De får kontingentet tilbage.«

Selskabet indledte naturligvis straks en indsamling af penge, særligt fra fonde. Vi fik næsten altid positive svar på vore anmodninger. Dog med en markant undtagelse. Jeg kendte mangemillionæren og charterkongen Simon Spies. Han havde tit understøttet projekter som jeg havde været involveret i. Derfor bad jeg ham om støtte. Han svarede: »Nej,

Tom Høyem, her kan jeg ikke hjælpe. Efter min mening er Danmark for lille til at have et selvstændigt modersmål.« Typisk for Simon Spies tilføjede han et PS: »Dette svar må De gerne offentliggøre.«

Modtagelsen i medielandskabet var voldsom – og mestendels negativ. Dengang havde vi jo ikke sociale medier, så det var aviser, radio og tv der dominerede opinionsdannelsen, og opmærksomheden var stor. Vort selskab spaltede de danske intellektuelle, og til at begynde med blev vi jo nok også taget til indtægt for bestemte politiske holdninger. For den intellektuelle venstrefløj var vi en provokation. Forfatteren Poul Borum skændtes med mig i Danmarks Radio og stemplede os som et gammeldags, reaktionært smagsdommerselskab der ville kvæle det danske sprogs levende udvikling og bombe os tilbage til runerne. Men retskrivning og sprogrigtighed udgjorde jo kun en mindre del af vores overordnede mål: at styrke danskernes sprogbevidsthed. For at understrege vor positive holdning foreslog jeg at vi indstiftede en Modersmål-Pris på 5.000 kr. Min hustru og jeg finansierede den første pris. Den gik til Poul Thomsen, og valget af værten på det nye program *Dus med dyrene* havde en særlig baggrund. Ved embeds-eksamen i nordisk filologi ved Københavns Universitet havde professor Arthur Arnholtz meddelt mig at han havde trukket min karakter en grad ned, »for man kan jo høre at De kommer fra Lolland-Falster«. I min studietid blev jeg afvist som speaker i Danmarks Radio på grund af min »stødusikkerhed«. Derfor fik jeg i vort selskabs formål indføjet: »– med respekt for dialekterne«. Og derfor fik Poul Thomsen den første pris.

Lettere traumatiseret af s'er

Navnet var fra begyndelsen *Modersmålselskabet*. Jeg brugte det første gang i en kronik i Berlingske Tidende den 23. november 1979 – fire dage før vi i Vordingborg stiftede selskabet. Men ved den officielle første og stiftende generalforsamling den 3. maj 1980 på Nationalmuseet gik bølgerne højt: Dobbelt-a eller bolle-å? Fuge-s? Bindestreg? Vi sprogfolk bliver jo af og til højlydte – ja, aggressive. Læs Kirsten Rasks beretning (side 7); hun husker det bedst. Men så meget vil jeg sige:

Da CD i 1973 blev anmeldt til Indenrigsministeriet som nyt parti, blev der begået en sproglig ►

T.H.s artikel fra Berlingske Tidende d. 23. nov. 1979 – Vort modersmål – findes på modersmaalselskabet.dk under fanen Sprog & Samfund (scroll til nederste del).

Foto: Toby Binder, Evangelische Stadtkirche, Karlsruhe, 14. sept. 2025.

fejl. På grund af en totalt absurd misforståelse om flertals-s blev partiet registreret som *Centrums-demokraterne* med det hovedrystende argument at vi jo gerne skulle blive flere end én. Det falske s forfulgte partiet i de næste mange år og gjorde mig lettere allergisk. Derfor stemte jeg mod alle de s'er jeg kunne.

Sprogbevidsthed

I utallige år har jeg undervist i dansk på alle niveauer. I den første time har jeg altid på tavlen – sådan noget havde man i gamle dage – skrevet: SPROGBEVIDSTHED.

Sprogbevidsthed fordrer en balance mellem det normative og det deskriptive. Det normative bør ikke reduceres til retskrivning, og det deskriptive bør ikke udarte til passivt optag af misforståelser og dovenskab. Modersmål-Selskabets årbog, pris og Sprog & Samfund viser at vort selskab rummer begge sider.

Som Berlingske Tidendes udenrigskorrespondent i Stockholm skrev jeg artiklerne på min skrivemaskine og dikterede dem så ord for ord og tegn for tegn i telefon til København, hvor de blev nedskrevet igen. Engang dikterede jeg »semikolon«. Fra København hørtes et dybt suk: »Hr. Høyem, vi har i øjeblikket så mange problemer med typograferne. Kan vi ikke bare sætte et punktum?«

Poul Hansens modige telefonopkald til mig gav det nye selskab en ekstra dimension. Jeg havde igen og igen med Dario Fo som kilde hævdet at klassekampen var slut. Nu gik kampen mellem dem der havde ord, og dem der ikke havde. Jeg oplevede den senere nobelpristager Dario Fo i København i 1960'erne i en monolog der hed noget i retning af *Arbejderen kan 2.000 ord, arbejdsgiveren kan 4.000 ord. Derfor er arbejderen arbejder, og arbejdsgiveren arbejdsgiver.*

N.F.S. Grundtvig ville nok have formuleret sig anderledes, men højskolerne drejer sig jo i bred forstand om at give ungdommen ord.

Politikere skal ikke blande sig i vort sprog (dog heller ikke undergrave sprogidentiteten ved at for-

sømme økonomisk støtte til DDO og ODS). Men da Retskrivningsordbogen i 1986 udkom med *majonæse*, var det i regeringen svært for Bertel Haarder, Mimi Jakobsen og mig at sidde stille på vore ministertaburetter. En anden sproglig oplevelse i Firklovreregeringen var da vi i 1983 fejrede Grundtvigs to-hundrede-års fødselsdag. Der var afsat lidt penge til forskellige projekter, og derfor gik diskussionen. Pludselig hørte vi statsminister Poul Schlüters rolige stemme: »Hr. undervisningsminister og hr. grønlandsminister, jeg ville blot gøre opmærksom på at Danmarks regering nu i 11 minutter har hørt på Deres diskussion om den rette fortolkning af Grundtvigs levende ord. Det er jo ganske lærerigt, men vi har faktisk en del vigtige videre punkter på dagsordenen.«

Samtalen om sproget

Poul Hansen og jeg – og alle de af Modersmål-Selskabets bestyrelser som jeg havde det privilegium at deltage i – havde et fremragende samarbejde. Det samarbejde blev en vigtig stemme i den danske sprogdebat og vel også i det danske uddannelsesvæsen. Jeg måtte træde ud af bestyrelsen da jeg i 1982 blev minister og derfor måtte opgive alle andre aktiviteter. I 1984 var jeg med til generalforsamlingen og blev sammen med alle de andre overrasket da Poul Hansen trak Grethe Rostbøll (dengang medlem af Folkebevægelsen mod EF, red.) op af hatten som ny formand. Han havde modigt lært spillet.

Prismodtagerne har præget generationer i vort selskabs ånd. Jeg er glad for at jeg i min ministertid og fremefter fik mulighed for at drøfte det danske sprog med Hendes Majestæt Dronning Margrethe 2. Hun fik helt fortjent prisen i 1989.

Som dansk i udlandet elsker man sit modersmål, for i sproget har man i den omskiftelige verden sit egentlige hjem. Som dansk i udlandet beundrer man – og undres man over – modersmålets udviklingskraft. Og man oplever igen og igen at sproget formulerer dagsordenen for vor samtale og dermed for vore handlinger. Modersmål-Selskabet er forpligtet på den samtale. ■

Navnet *Modersmål-Selskabet*

Kirsten Rask, sprogmagister

Jeg var med på generalforsamlingen som observatør for min daværende arbejdsplads, og jeg husker det som et temmelig kaotisk forløb, hvor ordstyreren måtte udskiftes undervejs efter klager fra salen over at han ikke formåede at styre gemytterne. For de talrige fremmødte var særdeles ivrige efter at få mikrofonen og udtrykke deres mening om det danske sprog i almindelighed og formålet med det nystiftede Modersmålselskab i særdeleshed.

Dét – *Modersmålselskabet* – var netop selskabets oprindelige navn indtil en kendt tv-journalist rejste sig og foreslog en justering. »Der er for mange s'er i

det danske sprog; vi strør om os med s'er«, argumenterede han. Hans forslag gik derfor ud på at stryge »det overflødige s«.

Forslaget blev modtaget med applaus af salen, og nu var navnet *Modersmålselskabet*.

Da den konstituerede bestyrelse snart fandt ud af at dette fuge- eller binde-s faktisk var obligatorisk (fordi førsteleddet af sammensætningen selv er en sammensætning, jf. *vinglas* men *rødvinsglas*, eller fx *træbord* men *egetræsbord*), indsatte man bindestrengen »som erstatning for« fuge-s'et.

På den måde fik Modersmål-Selskabet sit nuværende navn. ■

Sprogene i Slesvig, del 2

Ulla Weinreich, cand.mag. i germansk filologi og anvendt sprogvidenskab

Her fortsætter anmeldelsen af antologien *Sprachenvielfalt, Sprachkontakt und Sprachwandel in Schleswig*. I denne del beskrives Michael Elmentalers behandling af slesvigsk og holstensk.

Ser vi på de oprindelige sprog syd for 1920-grænsen – slesvigsk, holstensk og frisisk – kan vi få mange ahaoplevelser af sammenhængene med sønderjysk. Påvirkningerne gik på kryds og tværs, før de senere nationalsprog højtysk og rigsdansk opstod.

I delstaten Schleswig-Holstein varierer de nedertyske¹ dialekter slesvigsk og holstensk fra hinanden på fire hovedpunkter:

1) Slesvigsk (S) har *un* 'og' i infinitiver; holstensk (H) har *to*, svarende til højtysk (HT) *zu* 'at':

S: *He bett nix un krömen in de Melk*

H: *He bett nix in de Melk to krömen*

'Han har ikke noget og/at "krumme" (smuldre) i mælken' (jf. sønderjysk *å*)

2) N-t-linjen mellem slesvigsk og holstensk i verbernes pluralis:

S: *De Hühner leggen goot*

H: *De Hühner leggt goot*

HT: *Die Hühner leggen gut*

'Hønsene lægger godt' ▶

¹ Om nedertysk på dansk se Weinreich & Ipsen (red.): *Sprog på grænsen*, 2020, s. 67–81.

Faltings/Fredsted (red.): *Sprachenvielfalt, Sprachkontakt und Sprachwandel in Schleswig*. Aisthesis Verlag, Bielefeld 2025, 338 sider, ISBN: 978-3-8498-2094-7.

3) Slesvigsk *de* som bestemt artikel i maskulinum akkusativ svarer til holstensk og højtysk *den*:

S: *Ik beff de Mann sehn*

H: *Ik beff den Mann sehn*

HT: *Ich habe den Mann gesehen*

‘Jeg har set manden’

4) Slesvigsk har *ch-* i forlyd for højtysk *g-*, mens holstensk har *g-*:

S: *chele Cheorchinen / H: gele Georginen*

‘gule georginer’

Elementaler gransker, hvor stabil grænsen mellem slesvigsk og holstensk er, om den er i opløsning eller endda forsvundet. Der inddrages tidligere kortlægninger af mindst 36 træk inden for fonetik, morfologi, form-ord, syntaks, ordforråd og prosodi.

Holstensk dominerer

I nyere tid har holstenske former bredt sig på bekostning af slesvigske, så holstensk i dag er den nedertyske normvarietet (litteratur-, teater-, medie-, skolesprog) i hele Schleswig-Holstein. Virkningen er desto stærkere, fordi nedertysk tiltagende bliver et andetsprog, som man skal undervises i, og ikke et modersmål (den oprindelige situation er altså vendt om). Til dette brug har plattyske ordbøger (under forskellige titler 1935–2023) og den dertil hørende netordbog (2023) kun holstenske former, så opslagsord, retskrivning, udtale og grammatik i slesvigsk ikke holdes ved lige her. Dermed er også nyttige slesvigske hverdagsord fra sønderjysk blevet udeladt (f.eks. *bangen* ‘banke’, *beesch* ‘besk’, *draddeln* ‘drysse’, *flüdden* ‘flytte’, *hoppen* ‘hoppe’, *klippen* ‘klippe’, *rümmen* ‘rømme sig’). Det drejer sig

altså ikke mere om, at holstensk langsomt rykker nordpå, men om at det er blevet nedertysk skriftsprog og prestigesprog i Slesvig.

I 2012–2014 gennemførte Elementaler med 600 personer spørgeskemaundersøgelsen *Plattdüütsch hüüt* (Plattysk i dag). Fonologi, fleksion, pronominalbrug, syntaks og ordforråd blev undersøgt. Variationen i enkelte slesvigske træks udvikling går fra 1) nogles overraskende tiltagende brug (se nedenfor) – og 2) en uventet stærk stabilitet over for holstensk (H) i andre træk: *nü* (H: *nie*, *nee* ‘ny’), *Preester* (H: *Pastor*, *Paster* ‘protestantisk præst’), *wesən* (H: *west* ‘været’), enhedspluralis af verberne på -n (*hebben* for H: *hebbt* ‘I har’), akkusativ/dativ (*de feine Mann* for H: *den/dem feinen Mann*) – til 3) atter andre træks fuldstændige forsvinden. At *Preester* er mere udbredt i Slesvig, skyldes sandsynligvis et lån fra dansk *præst* (Elementaler).

Påfaldende er den tiltagende brug af det slesvigske personlige pronomen i 2. person pluralis *i* (‘I’, H: *jil/ju*), også fordi det ikke nævnes i *Plattdüütsches Wörterbuch* og *Netz Wörterbuch*. Også infinitivkonstruktionen med *un* er tiltaget på bekostning af holstensk *to*: Det højtyske *um eine Flasche Wein auszu trinken* oversættes med *un drinken ut en Buddel Wien* ‘og drikke en flaske vin op’. Her kunne det spille en rolle, at konstruktionen med ordet for ‘og’ distancerer sig fra højtysk *um zu* (‘for at ...’) og derfor bliver regnet for godt nedertysk.

Elementaler anbefaler forsigtigt, at man i undervisning og ordbog kunne tage hensyn til disse to slesvigske varianter, fordi brugen er tiltaget i deres oprindelige område. Det ville betyde en diskret markering af den slesvigske identitet, skønt holstensk er den fælles skriftnorm.

I næste nummer af *Sprog & Samfund* (2026/1) tager Volkert Faltings os med til de nordfrisiske øer for at demonstrere udbredelsen af frisiske talemåder fra søfarten, betegnelser for markvognens dele og insektnavne, også i andre sprog og dialekter. Der er påvirkninger på kryds og tværs, også til og fra sønderjysk. Der kommer også min anbefaling af bogen som helhed. ■

Du skal bare sige det de siger

Søren Kruse, cand.mag. i fransk og engelsk – og fhv. tolk

De der mennesker bag glas er et kig ind netop bag glasset til tolkene i EU's institutioner.

Sprog, sprogkundskaber og sproguddannelse kan føre mange steder hen. Det ligger i sagens natur og er vel en del af charmen. I bogen *De der mennesker bag glas* beskriver Mette Reinhardt Jakobsen indgående et af stederne: Den Europæiske Unions institutioner og deres brug af tolkning, i første række simultantolkning.

Det er ikke den eneste arbejdsplads for tolke, og tolkning i de europæiske institutioner er ikke kun simultan. Herom senere. »Du skal bare sige det de siger« var forfatterens arbejdstitel.

Efter en redegørelse for EU-institutionernes noget tågede, formelle regler for brug af sprog forklarer forfatteren omhyggeligt (s. 58 ff.) hvordan simultantolkning foregår rent praktisk, herunder de lydisolerede kabiner med det vindue ud til mødesalen som har leveret billedet til bogens titel. Det er et kig bag kulissen i et stort, kompliceret teater: Hvis samtlige EU-sprog skal dækkes i et møde, kræver det 24 kabiner og 72 tolke.

I stedet for simultan- eller konferencetolkning kunne man lige så træffende kalde det industritolkning: Flere hundrede tolke fordeles hver morgen i de mange kabiner i de mange mødesale. Alt sammen tilrettelagt ugen eller dagen før, eller sågar samme dag, af et centralt plankontor med udgangspunkt i mødets op og de enkelte tolkes

sprogkombination. Man har ikke et speciale; alle kan blive sendt til et hvilket som helst møde uden varsel og derfor uden megen mulighed for forbedrelse. Når man som tolk har forberedt et meget teknisk møde og bliver skiftet ud i sidste øjeblik, sender man mange varme tanker til den stakkels kollega der uden forberedelse erstatter én.

Lige så grundig er beskrivelsen af de håbefulde dansk-talende tolkes lange, svære vej til karrieren anno 2025 (s. 78 ff.). Det er lidt af et forhindringsløb der begynder med Handelshøjskolens optagelses- og afslutningseksamen, og dernæst går videre til en akkrediteringsprøve hos EU-institutionerne (som er sammen om at organisere prøverne). Og det bliver kun værre: »For ikke at nævne de kvalitetsrapporter der løbende bliver skrevet på den enkelte tolk når man først er blevet en del af systemet« (s. 81). Faktisk holder det aldrig op: »Hver dag som konferencetolk er en test«, som der

ganske rigtigt står. Det kræver gåpåmod og ikke mindst udholdenhed. Mange er kaldet, men få er udvalgt. »Alle, jeg har talt med i forbindelse med denne bog, refererer til arbejdet som et håndværk«, skriver forfatteren (s. 38) – eller måske som en slags sportspræstation, som professor Helle V. Dam skriver i forordet (s. 9). Vi har alle sammen en idé om hvordan man springer højdespring eller murer en væg op, men vi kan ikke ►

Mette Reinhardt Jakobsen:
De der mennesker bag glas.
1. udg., 116 sider, 249 kr.,
ISBN: 978-87-7616-275-7.

nødvendigt gøre det, i hvert fald ikke så det kan bruges.

Med rullekufferten i Bruxelles

Det meste af bogen består af en række vidneudsagn fra otte praktiserende simultantolke, nogle af dem med mange år i kabinen. Det giver et indblik i dagligdagen på godt og ondt, og glimtvis også i de meget forskellige veje som disse mennesker har fulgt for at ende bag glasset. Det med forskelligheden er ikke accepteret af alle: »En anden ting, jeg har arbejdet meget på, er, at jeg gerne vil have, at vores kabine altid lyder ens [...] vi skal ikke have for store udsving [...]« (s. 56). Et underlig autoritært synspunkt der må være svært at håndhæve.

Der er også en række citater fra en krønike som en tidligere afdelingsleder for den danske tolkning i Europa-Kommissionen samlede fra kollegerne i 2000. Der er lidt ”Matador” – noget fortidigt – over de gamle fortællinger: Ifølge denne bogs forfatter »var de første år, især under EF, præget af en tone og en handle måde, der var noget mere kaotisk organiseret, end det er i dag«. Jeg er dog ikke enig med forfatteren i at de første konferencetolke af og til kom ind i systemet på »tilfældig vis«, for man kan faktisk godt lære et fag uden for de etablerede undervisningsinstitutioner. Der var ikke nogen master-uddannelse i Aarhus før 2018, men fra 1990’erne og frem til 2009 var der med mellemrum et forløb på CBS i København, hvor mange af de nuværende tolke i øvrigt fik deres uddannelse. Indtil da stillede de interesserede med deres rullekufferter i Bruxelles, heriblandt jeg selv. Forfatteren påpeger det hul på 10 år der er mellem de to danske uddannelser: Det har måske ikke overraskende medført et tilsvarende hul i tolkenes alderspyramide (s. 80).

Det muliges kunst

Der bruges en del plads på et opgør med tanken om at danske mødedeltagere lige så godt kunne tale og høre tolkning på udenlandsk, i praksis nok mest engelsk. Det er sikkert rigtigt at uden

tolkning til og fra ens eget sprog kan argumenter forblive usagte, nuancer gå tabt og dansktalende deltagere blive stillet ringere. Men se på tallene: »Ved redaktionens afslutning på denne bog var der 7 fastansatte danske tolke i Europa-Parlamentet, 10 fastansatte danske tolke i Europa-Kommissionen og 1 fastansat dansk tolk i EU-Domstolen, samt 25 akkrediterede danske freelance-tolke« (note 5, s. 26). Det betyder at der langt fra er danske tolke nok til at dække alle møder med dansktalende deltagere, slet ikke i Europa-Kommissionen der også dækker de mange møder i EU’s Ministerråd og Det Økonomiske og Sociale Udvalg. Hvad EU angår samlet set, står vi med en personkreds på 43 aktive hvoraf de 25 freelancere ikke nødvendigvis altid står til rådighed. Derfor bryder jeg mig ikke om (ofte apokryfe) anekdoter om mødedeltageres morsomme fejl på engelsk – et sprog de er henvist til i mangel på tolke. Mon ikke der er deltagere som har tilsvarende sjove historier om tolkenes fejl?

Kunstig intelligens som alternativ til menneskelig tolkning berøres kort i bogen. Et par af de interviewede tolke afviser ideen som urealistisk. Ligesom i kritikken af danskeres dårlige engelsk er der måske i det spørgsmål et strejf af brødnid. I forordet er Helle Dam mere åben for kunstig intelligens’ muligheder: »AI-baseret tale-til-tale oversættelse [sic] er uden tvivl en gave til flersproget kommunikation, hvor parterne ikke har et fælles sprog, og det ikke er muligt at få en tolk« (s. 12).

Husk at simultantolkningen i sig selv er et produkt af et teknisk fremskridt inden for audio-transmission i begyndelsen af 1920’erne, nemlig IBM’s Filene-Finlay-anlæg, senere markedsført som Hushaphone (ikke at forveksle med Hush-A-Phone). Det blev brugt allerede i 1927 på ILO’s årsmøde i Genève. Efter Første Verdenskrig var der nemlig utilfredshed i den engelsktalende verden med at al diplomatisk kommunikation foregik på fransk, og der var et vist pres på de internationale organisationer for at finde en gangbar løsning på sprogproblemet. Også dengang herskede der skepsis over for den nye teknik, ligesom der hyppigt rejstes

kritik. Telefonisk tolkning, som simultantolkning dengang kaldtes, »savnede retorikkens nådegave«, skrev den britiske delegerede. En lignende kritik af AI findes i denne bog: AI kan ikke håndtere ironi og sarkasme, siges det (s. 101), men på et møde om *basisinterventions-prisen for blød hvede* forekommer den slags åndricheder sjældent.

Da der også bruges plads i bogen på at viderebringe og naturligvis afvise myten om umuligheden ved at lytte og tale næsten samtidig, er det værd at huske at det umulige efterhånden har vist sig muligt i snart 100 år.

Den konsekutive tolkning

Der er en begrænsning i bogen: »Det her er en bog om danske konferencetolke i EU«, slår forfatteren fast fra start; men en af deres arbejdsopgaver berøres kun meget lidt: konsekutiv tolkning, dvs. den situation hvor taleren taler, tolken tager noter og derefter gengiver talen på et andet sprog. Det er den ældste form for tolkning. Vi får en definition, og det nævnes at den konsekutive tolkning er en del af prøverne – ved optagelsesprøverne faktisk den eneste – ligesom der er et par hjertesuk i interviewene over det besværlige ved den tolkeform. Men mestres skal den, og den forekommer i EU's institutioner, uagtet at den aldrig har været populær blandt kollegerne.

Selv har jeg på EU's regning arbejdet i en grisesti med dyrene gryntende omkring mig. Der var desværre ingen glaserud at være menneske bag, men tolkning var det i høj grad, for veterinær-inspektørerne fra Generaldirektorat 6, AGRI, der var på besøg på bondegården, talte ikke dansk. Det var i øvrigt en af de opgaver hvor AI måske engang kan erstatte tolken: Oversættelse af ironi og andre spidsfindigheder er næppe relevant i den situation.

Der er masser af tolkning uden for EU's institutioner, mest kontakt-tolkning (konsekutiv) i forvaltningerne, i retssalene, ved besøg, til foredrag osv. Det er et marked som kandidater til tolkeuddannelsen ikke må glemme, men som falder uden for bogens rammer.

Søren Kruse blev uddannet som konferencetolk i praktik ved Europa-Kommissionens tolketjeneste i 1979. I årene 1988–90 var han planlægger i afdelingen for bemanding af møder uden for Bruxelles. I 1990–95 leder af den danske tolkeafdeling i Kommissionens Fælles Tolketjeneste. Fra 1995 til pensionering i 2014 freelance-tolk i Europa-Kommissionen, i Europa-Parlamentet, hos Den Europæiske Domstol og på det private marked.

Forfatteren udelukker udtrykkeligt et andet forhold: »[...] der er forholdsvis få af slagsen [tolke], og der bliver fortsat færre, i takt med at korpset ældes og nærmer sig pensionsalderen. Samtidig bliver der stadig færre egnede kandidater at plukke af, i takt med at de sproglige universitetsuddannelser skrumper. Lige den del har jeg valgt ikke at gøre til et emne her i bogen.« Men så er der jo også sagt nok. Tallene i bogen taler deres tydelige sprog. I dag er der som sagt 10 fastansatte tolke i Europa-Kommissionens danske tolkeafdeling foruden de 25 akkrediterede danske freelance-tolke. For 30 år siden var der over 30 faste og mindst lige så mange freelancere. Afviklingen af sproguddannelser i Danmark og det ensidige fokus på det engelske sprog er en alvorlig trussel mod mange fagområder, herunder ikke mindst tolkning.

Hvem er bogen henvendt til? Naturligvis alle nysgerrige, særligt sproginteresserede sådanne, men nok især de mennesker der måtte overveje en karriere inden for tolkning. Lad os håbe at de findes derude. Bogen giver i hvert fald klar og usminket besked om hvor man skal gå hen, hvordan man uddanner sig, hvad man kan forvente af uddannelsen og livet derefter, hvad arbejdet består i, samt en jordnær beskrivelse af dagligdagen i form af vidneudsagn fra etablerede tolke. ■

De fleste udtaler /ru/ og /ro/ ens

Michael Bach Ipsen, cand.mag. i lingvistik

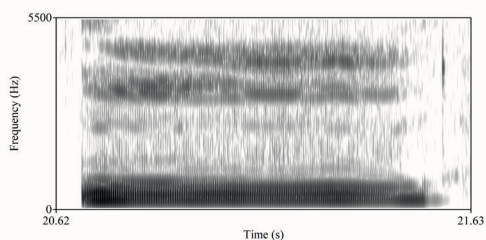
Det sidste halvt hundrede år har der været en tendens til at udtale /ru/ ligesom /ro/, altså med vokalen [o], især blandt yngre på Sjælland og Fyn. Men tendensen var ikke klar da vi skulle beskrive den i *Dansk Udtaleordbog* (2024). Derfor satte jeg mig for i mit speciale at undersøge tingenes tilstand på ny.

Først udvalgte jeg en række ord med /ru/ for hvilke det gælder at min egen udtale varierer mellem [u] og [o], f.eks. *et brud* og *en brud*, og derudover nogle minimalpar, dvs. ordpar uden anden forskel end /ru/ over for /ro/, f.eks. *rude* og *rode*, som også er undersøgt i tidligere forskning. Her har jeg især skelet til Lars Brink og Jørn Lunds *Dansk rigsmål* (1975) og Nina Grønnums *Fonetik og fonologi* (2005) samt nyere undersøgelser af bl.a. Michael Ejstrup og min vejleder, Nicolai Pharao.

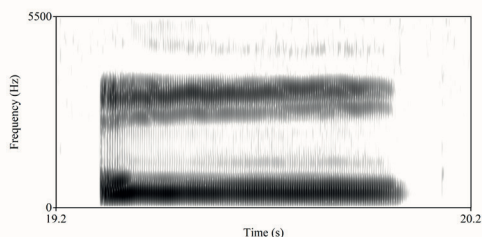
Jeg skrev et meget kort stykke prosa hvori alle ordene indgik, og fik 19 mænd og 23 kvinder på 15–73 år og fra forskellige steder i landet til at indtale teksten. Bagefter blev de bedt om at svare på om de udtalte minimalparrene ens, og om de udtalte vokalerne i de øvrige ord som i *mule* eller i *mole*. Desuden noterede jeg oplysninger om køn, alder og region.

Akustisk analyse

For ikke at sætte lid til mine egne ørefonetiske observationer og risikere påvirkning fra min forudindtagethed afgrænsede jeg alle de vokaler jeg ville undersøge, i programmet *Praat*, som er lavet til at foretage akustisk analyse af talt sprog. Herved fik jeg for hver vokal et spektrogram hvorpå man kan se energiansamlingerne ved forskellige frekvenser. De vises som kraftig sværtning og kaldes formanter. Her ses to figurer hvor samme taler siger hhv. [u] og [o] et sekund i isolation.

Figur 1: Spektrogram af en talers [u].

Figur 2: Spektrogram af samme talers [o].

Den første (laveste) formant er, lidt forenklet, et mål for hvor meget tungen sænkes. Det gør den når man siger [o] i forhold til [u], og [o] siges derfor at være en lavere eller mere åben vokal. Den anden formant er et mål for hvor langt fremme i munden vokalen udtales, men både [u] og [o] udtales langt tilbage og kaldes derfor bagtungevokaler.

For at tage højde for fysiologiske forskelle såsom størrelsen på deltagernes talekanaler (dvs. området

Michael Bach Ipsen: Vokalvariation i moderne dansk – en undersøgelse af r-påvirkning på især høje bagtungevokaler. Københavns Universitet, 2. sept. 2025, 65 sider, 30 kr. ekskl. moms. Modersmål-Selskabet: ISBN: 978-87-93708-05-1.

Specialet kan lånes digitalt gennem Det Kongelige Bibliotek eller rekvireres trykt for trykkeomkostningerne gennem en boghandel eller i Modersmål-Selskabets webshop. Det kan sendes portofrit sammen med næste medlemsbog i foråret 2026 eller sammen med andre bestillinger.

mellem strube og læber) blev Hertz-værdierne normaliseret i forhold til hver talers mest åbne a-vokal og mest fremskudte vokal [i], sådan at alle tallene blev sammenlignelige. Det gjorde det muligt at underkaste dem en statistisk analyse der viser om variation på en række forskellige parametre er tilfældig eller statistisk signifikant.

Adskillige overraskelser

Jeg fandt – meget overraskende – ingen effekt af talernes alder eller geografi, men af deres køn. I alle grupper af talere blev /ru/ og /ro/ ikke udtalt signifikant forskelligt fra hinanden. For kvinderne lå udtalen mellem [u] og [o], men tættest på [o], og for mændene lå de samlet omkring [o] i højden, men mere fremskudt, dvs. i retning mod [ø]. I figur 3 viser trekanten gennemsnitsværdier for kvindernes (røde) og mændenes (blå) rene [u] (øverst) og rene [o] (nederst). Desuden er middelværdierne for alle de undersøgte ord plottet ind.

Her springer det i øjnene at *et brud* ikke har mere [u]-kvalitet end *en brud*. Det havde jeg forventet såvel ud fra min egen udtale som Nina Grønnums redegørelser. Vokalen i *et brud* er muligvis “slappere” fordi stavelsen hverken har stød eller lang vokal. Det leder mig til at afsløre svaret på bagsidekonkurrencen i sidste nummer af Sprog & Samfund: Tegningen viste et *skybrud* og en *sky brud*. Se vinderen på dette nummers bagside.

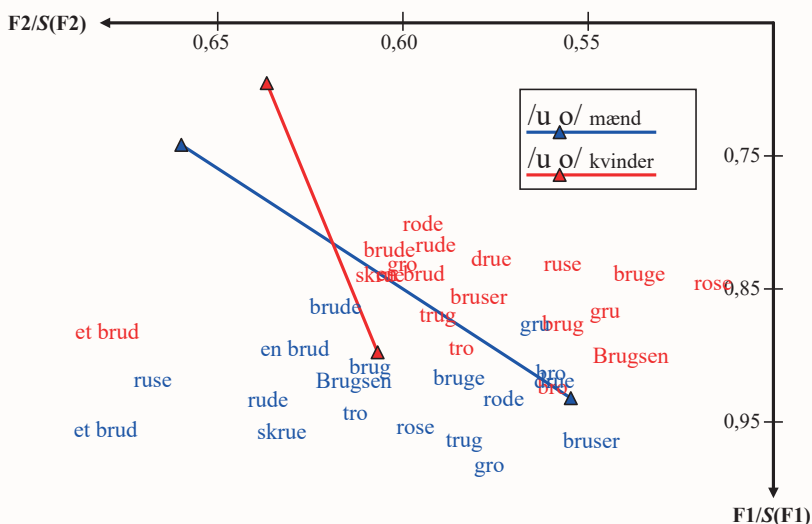
Det mest interessante resultat er at både yngre og ældre over hele landet i det store hele udtaler /ru/ og /ro/ ens, men at kun de yngre er bevidste om at de gør det, mens mange blandt de ældre hævder at de udtaler dem forskelligt.

Det mest overraskende resultat er at kvinderne ikke har [o] i deres /ro/ og /ru/, men en og samme vokal som ligger højere end [o].

Frem og tilbage er lige langt

Man må formode at folk opfatter udtalen af [u] i /ru/ som mere korrekt end [o], både fordi det er den oprindelige udtale, og fordi det understøttes af stavningen. Omvendt forholder det sig med ord hvor r står efter u, f.eks. *hurtigt* og *knurhår*. De har nemlig oprindeligt været udtalt med [o], men har siden, formentlig pga. hyperkorrektion, af mange været udtalt med [u], og det er de fleste talere næppe klar over. Jeg tog disse ord med i undersøgelsen for at se hvordan forsøgsparticipanterne udtalte dem, og om /ru/ og /ur/ korrelerede negativt. Det gjorde de ikke; *hurtigt* havde [o]-vokal, og *knurhår* havde endnu mere sænket vokal end [o], så dén sprogforandring er altså gået i sig selv igen.

Rasmus Hayes Andersen skrev om r-sænkning i Sprog & Samfund 2023/2 og fandt det også i /ri/ og /ry/, hvor vokalerne blev udtalt hhv. [e] og [ø], men jeg fandt ikke noget mønster i mine taleres udtale af /ri/ og /ry/ sammenholdt med deres sænkning af /ru/. ■

Figur 3: Middelværdier af normaliserede formanter, hhv. F1 (tungsænkning) og F2 (fremskydning), for udtalen af forskellige ords u-/o-vokaler.

Lix-misbruget

Kirsten Rask, sprogmagister

Ligesom en for høj legemstemperatur kan være symptom på feber og behov for lindring, kan et højt lix-tal være symptom på at teksten har brug for pleje. Men hvis lix-målinger uddarter til en jagt på det lavest mulige tal, siver livet og meningen ud.

Skriftsprog har en særlig magi der ligger i at det er varigt og kan bevares for eftertiden, mens talesprog er flygtigt og afhængigt af tid, sted og det sociale samspil – kort sagt af konteksten. Holdbarheden gør også skriftlige udsagn til mere vægtige fingeraftryk end talesprog, der til en vis grad kan rettes, tilpasses og justeres undervejs i en samtale.

Og selv om elektroniske tekster i mange tilfælde er mere kortsigtede og som skrevet i vand, kan de også gemmes til eftertiden, enten som print eller i et sikkert it-depot, ligesom slettede tekster ad tekniske veje tit kan hentes frem igen.

Skriftsproget kræver kort sagt mere af dets afsender, og i og med at det kan ses som en slags fingeraftryk, har mange større virksomheder udformet en intern sprogpolitik som de ansatte skal følge i deres korrespondance: produktbeskrivelser, mails, chats osv. De fleste af reglerne i disse sprogpolitikker går ud på at ensrette, forenkle og dermed afgrænse sprogbruken – lægge sproget i så faste rammer som muligt.

Og til dét tilbyder lixmålinger meget behændigt en kvantitativ metode til at måle graden af læsbarhed – hedder det.

En lidt for nem målemetode

Målemetoden lix er en svensk opfindelse, og forkortelsen står for 'läsbarhetsindex' – deraf x'et. Det er et (over)forenklet redskab til at måle eller tælle sig frem til teksters læsbarhed. Metoden går ud på at lægge antallet af lange ord (= ord på mere end 6 bogstaver) sammen med det gennemsnitlige antal ord mellem punktummerne. Summen af de to tal giver lixtallet. Men der er store mangler i at beregne læsbarhed kvantitativt.

Brugt ukritisk giver lixfokusering et afsnubbet, monotont og overforenklet sprog som bliver både kedeligt og koldt: Lutter korte sætninger gør at teksten virker affærdigende eller kort for hovedet, alt imens indholdet fremstår usammenhængende og uunderbygget. Som opfinderen af lix, svenskeren C.H. Björnsson, selv sagde, skal lix kun ses som et symptom, og vi må ikke slå den sunde fornuft fra.

Det mest bekymrende ved lix er de kortslutninger som Björnsson af praktiske grunde lagde ind i målingerne, både når det gælder definitionen af et svært ord som et der har mere end 6 bogstaver, og – værre endnu – definitionen af en sætning som lig med »dét der står mellem to punktummer«.

Disse greb var nødvendige for at opnå en nem kvantitativ målemetode, men de har også ført til overfladiske betragtninger som intet har at gøre

Læs bl.a. Kirsten Rask: Stilistik til tiden, Samfundslitteratur 2017.

med fagligt lodige sprogbeskrivelser. Og eftersom metoden er så let at bruge, har den for mange fortrængt egentlig sætningsanalyse og stilistisk forståelse.

Først og fremmest var lix ment som en metode til at komme af med kancellisproget i især offentlige tekster og forretningssprog, og det berettigede i første omgang de indlagte kortslutninger, mente Björnsson. Målingens berettigelse gjaldt altså længere tekster, hvor man kan beregne det gennemsnitlige lixtal over flere sider.

Kancellisprog i klassisk forstand er så godt som udryddet overalt nu. Alligevel lever lix videre og bruges nu helt ned til de mindste tekster – ja, ligefrem enkeltsætninger. Men at tale om lixtal i en enkelt sætning var aldrig meningen.

Ordkortslutningen

Hvad er så problemet med de to optællinger der indgår i et lixtal, nemlig antallet af ord på over 6 bogstaver og det gennemsnitlige antal ord mellem punktummerne?

Svære ord er ord der ikke er så frekvente i sproget; det vil sige at de kan være ukendte for mange sprogbrugere. Det er rigtigt at hyppige ord gerne er (eller bliver) kortere end mindre frekvente ord, om ikke andet fordi vi forkorter dem, fx *info(rmation)*, *uni(versitet)*, *øko(logisk)* osv.

Men når lixberegninger tæller “lange ord”, tager målingen ikke hensyn til at vi som læsere værner os til et ord undervejs: Når vi har set det samme ord tre, fire eller fem gange, har vi lært det, og så er det ikke svært længere – kun ifølge lixmålingen: Dér bliver et ord på over 6 bogstaver ved med at tælle som “svært” gennem hele teksten; det kunne fx være *traktor* eller *hudlæge* – eller *teksten*; mange kortere ord kommer over 6 bogstaver når de bliver bøjet, fx *brød*, *brødene*.

Angsten for de længere ord fører mange (mere usikre) sprogbrugere til at skille ord ad som egentlig er sammensatte, fx *stjerne skud*. Det gælder også etablerede betegnelser som *Statens Serum Institut* og *Ældre Sagen*. Den slags fejlskrivninger gør lixen

lavere, men kan give misforståelser, som igen forringer læsbarheden, fx *(en) bar medarbejder* eller *bede landskaber*.

Sætningskvababbelsen

Men den værste lix-misforståelse ligger i definitionen på en sætning som lig med det der står mellem to punktummer. Det bærende, grundlæggende element i begrebet sætning er et verbal/udsagnsled plus subjekt/grundled, og dertil kommer de led der lægger sig til og siger noget om denne kerne. Punktum derimod er bare et pause-/skilletegn – på linje med komma, tankestreg og semikolon.

Lixens sammenblanding af sætninger og punktummer har forledt mange til den misforståelse at en sætning holder op hver gang vi sætter et punktum.

Nogle gange holder det stik, som her:

Det begyndte godt. Men det endte skidt.
(to sæt af verbal og subjekt plus tilhørende led)

Her er der overensstemmelse mellem punktummer og begrebet sætning. Men også når vi bruger et af de andre skilletegn, er der tale om to sætninger:

Det begyndte godt; men det endte skidt.
Det begyndte godt, men det endte skidt.
Det begyndte godt – men det endte skidt.

Omvendt er der kun én sætning her:

Han gik tidligt hjem. Uden at sige farvel.

I det sidste eksempel vil lixtankegangen tale om to sætninger – for der er jo to punktummer. Men der er kun én sætning i grammatisk forstand (= et verbal plus subjekt med tilhørende led).

Det eneste der sker ved at sætte punktum, er at lixtallet bliver lavere, men det gør ikke i sig selv læsbarheden bedre, snarere tværtimod. Dette rent kvantitative syn på syntaksen får nogle til at sætte decideret forstyrrende punktummer, fx: ▶

Mere end 100 politifolk fra flere afdelinger i politikredsen deltog med bistand fra Rigspolitiet i aktionen. Aktionen har været under planlægning gennem længere tid.

Skribenten føler sig åbenbart presset til at gentage eller opsamle samme ord, *aktionen*, efter punktummet – en urytmisk og unaturlig formulering. Det er både enklere og mere naturligt at erstatte punktummet med fx komma. Det giver et højere lixtal, men sætningen bliver ikke sværere at læse – tværtimod:

Mere end 100 politifolk fra flere afdelinger i politikredsen deltog med bistand fra Rigspolitiet i aktionen, som har været under planlægning gennem længere tid.

Punktum-manien får også mange skribenter til at se stort på eller glemme forskellen på helsætninger og ledsætninger, fx:

Hvis du har flere bilag liggende fra sidste år. Så må du meget gerne sende dem til mig.

Da *hvis* er en underordnende konjunktion/bindeord, er en *hvis*-sætning altid en ledsætning og kan dermed ikke stå alene – så igen bryder punktummet sammenhængen og dermed forståelsen. En mere naturlig og sammenhængende formulering vil være:

Hvis du har flere bilag liggende fra sidste år, må du meget gerne sende dem til mig.

Igen: Lixtallet bliver højere, men læsbarheden er bedre.

Punktum er et skille tegn

Punktummer betyder grundlæggende en form for afslutning på en del af indholdet og skal dermed fungere som en opdeling af informationerne i adskilte enheder. Men det forstyrrer læsningen hele tiden at få afbrudt læsestrømmen. Det er rent ud trætende.

Selvfølgelig kan vi også bruge punktummer som stilistisk virkemiddel: Mange punktummer og korte sætninger signalerer en form for stakåndethed, tankemylder eller usammenhængende tankegang og kan skabe kontraster og drama i et handlingsforløb, fx:

Jeg har to venner. En god og en dårlig. Og så har jeg min bror. Han er måske ikke lige så sympatisk som mig, men han er ok.

Jeg låner min brors lejlighed mens han er bortrejst. Det er en flot lejlighed. Min bror har en del penge. Gud ved, hvad han arbejder med. Jeg har ikke fulgt særlig meget med i det. Han køber eller sælger noget. Nu er han ude at rejse. Han har fortalt, hvor han skulle hen. Jeg har skrevet det ned. Det kan have været Afrika.
(Erlend Loe: *NAIV.SUPER*, Klim 2006)

Men som samlet stilelement hele vejen igennem en tekst, fx i fagtekster, mister grebet sin mening og får teksten til at virke usammenhængende og overfladisk, fx:

De faldende boligpriser har gjort tusinder af boligejere teknisk insolvente. Det skriver Jyllands-Posten.

Faktisk bliver teksten både kortere og mere flydende når man trækker de to sætninger sammen:

De faldende boligpriser har gjort tusinder af boligejere teknisk insolvente, skriver Jyllands-Posten.

Indimellem udarter gentagelserne til kunstige udskilninger, som her:

61.537 boliger. Så mange er til salg ifølge Boligsiden.dk.

Spidsplacering er en udmærket teknik til at sætte fokus på vigtige oplysninger. Men det giver et una-

turligt, kantet sprog at adskille talmængden fra resten af sætningen, og jeg tror at man husker tallet bedre når man trækker det hele sammen i én periode:

61.537 boliger er til salg ifølge Boligsiden.dk.

Skærmtekster = lavlixsprog

Tekster der er skrevet specielt til skærmlæsning, er tit underlagt bestemte (lave) lixkrav.

Så det er det sprog vi møder på hjemmesider, i produktbeskrivelser og alle hænde tilbud, altså et forenklet, ofte monotont sprog. For tælleriet af ord mellem punktummerne fører også gerne til en monoton sætningsopbygning med ligefrem ordstilling i alle sætninger, hvor subjektet altså står foran verbalet hele vejen igennem, som her:

Danmarks Medie- og Journalisthøjskole er en statsinstitution under Undervisningsministeriet med sit eget lovgrundlag. Højskolen ledes af en bestyrelse, der ansætter rektor.

Rektor har den daglige ledelse af højskolen.

Grunduddannelserne reguleres blandt andet af studieordninger og undervisningsplaner, som besluttet i studienævnet.

“Center for Journalistik og Efteruddannelse” er en delvis selvstændig enhed på højskolen. Bestyrelsen ansætter en centerleder til at varetage den faglige ledelse af efteruddannelsesvirksomheden.

Bestyrelsen har nedsat et praktikudvalg og et optagelsesnævn til at styre højskolens arbejde med optagelsesprøverne og samarbejder med praktikstederne.

Teksten består af en række sætninger der virker som om de blot er listet op efter hinanden, uden sammenhængsskabende overgange og alle med ligefrem ordstilling – det giver en monoton stil som er typisk for punktumsprog. Og kun en enkelt sætning indeholder en uddybende ledsætning: *der ansætter rektor.*

For mig at se er sproget her bundet af lixtællingens spændetrøje.

Mere lødige tilgange

Langt mere lødige og frugtbare sprogteknikker får vi gennem stilistikken, der ser på formens betydning for og indvirkning på indholdet. På den måde kan stilistiske indfaldsvinkler bruges både til sproglig analyse og som personligt skriveredskab.

Stilistikken ser bl.a. på konkrete elementer som ordklasser, ordstilling, sammenhængsmarkører (både bagud og fremad i en tekst), fortællervinkel og indramningen af en tekst, altså indledning og afslutning set som særlige markører.

Det vil føre for vidt at komme ind på det hele her, men en vigtig læsbarhedsfaktor er fx andelen af substantiver i en tekst: For mange substantiver gør teksten tung og stillestående (jf. eksemplet ovenfor), hvorimod mange aktive verber skaber liv og bevægelse.

Variation er et nøgleord for at opnå gode tekstoplevelser, både når det gælder antal ord mellem punktummerne og ordstilling. Björnsson anbefalede en punktumlængde på 18–25 ord i **gennemsnit**, og det giver jo spillerum for punktummer der veksler mellem at bestå af ganske få ord til måske over 50. Opbygningen er afgørende for forståeligheden: Vi kan skifte mellem bagvægt, forvægt og sideordning alt det vi vil.

Og i stedet for gentagen ligefrem ordstilling som i eksemplet ovenfor kan vi sætte andre led på førstepladsen i nogle af sætningerne, fx adverbialer/biled: *Kort efter gik det galt.* Her hopper subjektet så ned efter verbalet. Det samme sker når vi sætter objekt/genstandsleddet på førstepladsen: *Den farve kan jeg godt lide.* Mulighederne står i kø.

Den form for professionelle teksttilgange skaber større sprogforståelse og -viden og gør det i det hele taget sjovere og mere udbytterigt både at læse og skrive tekster. ■

DDO og den såkaldte saltvandsindsprøjtning

Martin Lund, cand.mag. i dansk og retorik, redaktør af Sprog & Samfund

For lidt og for sent – igen igen. Det er hvad man ikke overraskende kan konstatere om politikernes indsats for *Den Danske Ordbog*, alt imens det ellers fortsat relevante borgerforslag får det svært.

Der skulle gå helt frem til den 24. november før Det Danske Sprog- og Litteraturselskab (DSL) – og resten af befolkningen – vidste om der var penge at lave ordbog for efter nytår, bortset selvfølgelig fra den 1½ mio. kr. (sikret til 2026 på forhånd) som vel ville kunne bruges til at sige farvel og rydde op efter sig selv med. Og ligesom vi andre gjorde, fik DSL nyheden via en pressemeddelelse.

Pressemeddelelsen fra Kulturministeriet er et studie i et sprog som sminker sit indhold godt op for at gøre et positivt indtryk. Eksempelvis hedder overskriften »Saltvandsindsprøjtning på over 10 mio. kr. skaber ro om Den Danske Ordbog«. Over 10 mio. kr.! Skaber ro! Ja ja. Dernæst haster pressemeddelelsen med at bedyre at pendulordet *saltvandsindsprøjtning* skal forstås i sin moderne betydning: »en handling eller begivenhed, der sætter en hurtig, positiv udvikling i gang« – som der også står i DDO, bortset fra at ministeriet selv har sat det grammatiske startkomma foran *der*.

Det ville ellers være relevant også at kigge på den gamle betydning, som til alt held stadig kan findes i Ordbog over det Danske Sprog; her hedder det: »[medicinsk] indsprøjtning af saltvand (saltopløsning) (bl. a. brugt ved stærke blødninger)«. Se det er jo noget som får ordet til at give mening. Saltvand handler om overlevelse. Tænk hvis der på DDO var råd til at pløje lidt meningsgivende historik ind, så vi ikke bare står med flagrende arbitrære udtryk. Men det bliver der ikke råd til. Vi skal lige huske at de 10½ mio. skal fordeles på tre år.

Den gamle betydning forekommer langt mere retvisende for at blive reddet få uger før afgrunden. Man kan måske sige at sandheden ligger midt imellem de to betydninger, men så er man også flink.

Hvem spinner hvem?

Men tarveligt var det nu helt objektivt at der skulle gå så lang tid. Den 24. november er immervæk kun fire arbejdsuger før alle er gået på juleferie og dermed den reelle udgang af året. Helt galt så det ud da kulturministeren tirsdag den 4. november var i Politiken med et budskab om at DSL har snydt på vægten i kommunikationen om sin egen økonomi. Det var ret beset spin designet til at tale forventningerne ned. Og selv om det havde ringe sandhedsværdi, lever det videre i eksempelvis Jarl Corduas opslag på sociale medier. Lyden af Corduas pibe synes at have ændret sig vedrørende DDO, men det er jo også netop Kulturministeriet der har udpeget ham til at sidde i den høringskreds hos Dansk Sprognævn som kaldes *representantskabet*.

Ministeriet må jo selv vide hvad det bevilger penge til, og der har ikke været lagt skjul på at DSL modtager 8,9 mio. kr. af staten, hvoraf 1,5 er øremærket til DDO. De 7,4 mio. går til DSL's øvrige projekter som er rigeligt spændt for; de har ikke noget med DDO at gøre. De DDO-øremærkede 1,5 mio. fremgår desuden tydeligt af det budget som DSL har sendt til politikerne, og som også blev gengivet i dette blads juni-nummer, *Sprog & Samfund* 2025/2. De 1,5 mio. til 2026 omtales nu af ministeriet som 1,6 mio., men det kan ikke skille nogen ad.

Af samme budget fremgår det at DSL vurderer at DDO har brug for 8–9 mio. om året for at man kan have en ordentlig og opdateret ordbog. Nu er DDO sikret $3,5 + 1,6 = 5,1$ mio. i 2026. Aftalen om de 8,9 eller 9 mio. til DSL generelt – og dermed også de 1,6 øremærket DDO – udløber med 2026, hvorfor der kun er sikkerhed for 3,5 mio. om året i 2027 og 2028. Imidlertid har DSL et realistisk håb om at

den anden aftale bliver fornyet. Bliver det således 5,1 mio. kr. for hvert af de kommende tre år, er der altså grund til lettelse.

Mere end almindeligt op ad bakke

Dermed ser det ud til at borgerforslagets *urgency* – som reklamemanden Sune Bang betegnede det i en samtale med undertegnede, endda før Kulturministeriets udmelding – nu er totalt lammet. Sagen er ikke længere akut og påtrængende vigtig nok, og derfor bliver det mere end almindeligt op ad bakke at nå 50.000 støtter.

Dette er meget ærgerligt, og det er der flere grunde til: 1) Der er som sagt stadig et stykke fra 5 mio. til de godt 8 mio. 2) Det kan tolkes som en afvisning fra befolkningens side – hvis man er nederdrægtig nok. 3) DDO lever fortsat i det jeg kalder satspuljestress: De 3½ mio. i tre år kommer fra Udlodningsmidlerne. En særdeles luftigt defineret pulje skabt af overskuddet fra Danske Spil og Det Danske Klasseslotteri. Så om 2½ år er vi på den igen. Men borgerforslaget slår jo til lyd for at bevillingerne bliver permanente. Dets ordlyd i Folketingssalen engang i foråret er altså stadig relevant.

Selv inden Kulturministeriets pressemeddelelse var tælleren på borgerforslaget gået næsten i stå. Siden borgerforslaget op mod slutningen af oktober rundede 15.000 støtter, har tælleren næsten stået stille, så den i skrivende stund – seks uger senere – kun er på godt 16.700. Og det er ikke fordi der ikke er slået på tromme. I netop dén periode har jeg skrevet til 55 højskoler med opslagsseddel og med forslag om at behandle det kulturelle og politiske aspekt. Fem har givet svare, tre positivt, ingen puls på tælleren. Derefter har jeg fået 16–17 stande på Bogforum (7.–9. nov.) med på at printe opslag og hænge det op og/eller printe og klippe små løbesedler til uddeling. (Samtlige Gyldendal-ejede forlag undslod sig). Indsatsen var imidlertid nærmest umærkelig på tælleren, bortset fra at den ikke gik helt i stå.

Sprogelskende musikere har ikke svaret på min anmodning om at dele. Ingen! Det samme med standupkomikere. Forfatterne er det gået lidt bedre

med, men det er som om markedet er mættet og tæppet banket. Noget er galt. Manglende indgydelse af nødvendighed? At borgerforslag er en niche? Problemer med sociale mediers mere og mere boble-opdelende algoritmer? (Leonora Christina Skov havde ikke hørt om initiativet før jeg ret sent henvendte mig til hende). Jeg har deltaget i P5's quiz *Fem på stribe* bare for at komme igennem med budskabet. Tællerens sneglefart forblev uforandret.

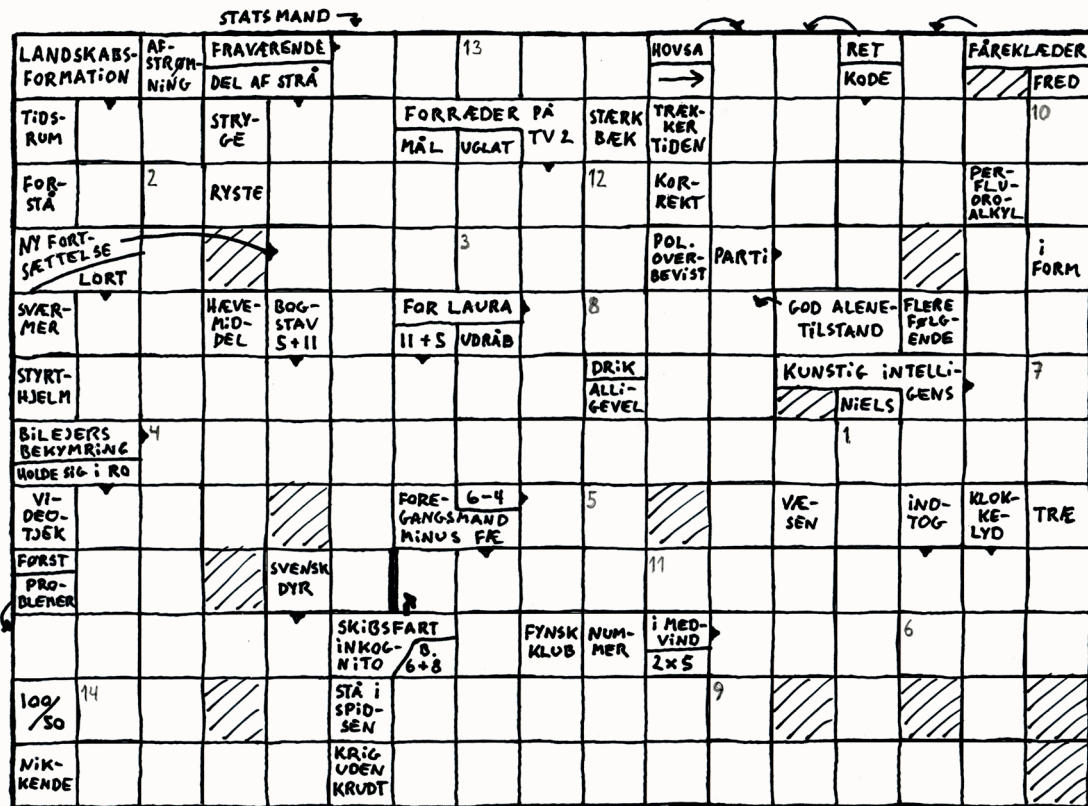
Tekniske problemer med MitID i regi af borgerforslag.dk? Ja, der har været fejlmeddelelser til mig. Men efter at have afkrævet *mig* nærmere tekniske oplysninger om andre borgeres tilgang til borgerforslaget, frem for bare at have styr på sagen, har de ikke svaret på den yderligere information jeg har sendt, endsige mine rykkere. Læseren må selv tænke over implikationer og perspektiver. Hvilke støtter er vi gået glip af? Og hvad med andre borgerforslag?

De gode folk hos DSL er næsten de eneste som ikke kan slå på tromme for borgerforslaget; deres eneste opgave udadtil, ud over at passe deres oplysende arbejde, er at være taknemmelige over for det politiske miljø som de søger velvilje hos. Christiansborg-politikere kan selvfølgelig heller ikke. Og måske er det også for problematisk for DR. Alle andre kan – i betragtning af dette borgerforslags indhold – med fuldt overlæg eller i god tro og impulsiv begejstring skribe det ud over hustagene. Men det sker ikke sådan rigtigt. Jo, Dansk Forfatterforening og Dansk Oversætterforbund har. Men de taler jo til de allerede overbeviste.

Ud over den fantastiske mulighed at en rigmand tømmer den ene lomme og finansierer tv-reklamer, er der for mig at se to skud tilbage med tørt krudt i: 1) Læserbreve og debatindlæg til gratisaviser landet over. 2) Sedler lagt direkte i postkassen. Det var trods alt en tråd på Reddit som gav over 3.500 støtter på et døgn, mens Bogforum knap nok gav 350 på tre døgn. Der synes ikke at være mere at gøre hos den intellektuelle eller skrivende elite. Om dette er mystisk eller forstemmende, afhænger af hvorvidt kommunikative bobler eller ligegyldighed er den egentlige årsag. ■

Krydsord med nyere ord

Den løste krydsord skal være os i hænde senest den 10. februar på ic@modersmaalselskabet.dk eller Ingrid Carlsen, Skovvænget 20, 2. th, 6100 Haderslev. Blandt rigtige besvarelser trækkes lod om 3 muleposer.

MARTIN LUND

1	2	3	4	5	6	7
8	9	10	11	12	13	14

Krydsogtværsen indeholder aktuelle ord og ord som er optaget i Den Danske Ordbog i 2025 – samt en masse andre ord der skal få det hele til at hænge sammen.

Løsningen er et sammenhængende adjektiv på 14 bogstaver.

Svar på de seneste numre i sidste nummer:
skybrud versus **sky brud**.

Vinderen af et års medlemskab er
Erik Nielsen, Aalborg.

